

***Прынь М.О.* Луганский областной краеведческий музей – форпост работы по охране памятников истории и культуры на востоке Украины.**

В статье рассмотрены основные практические мероприятия по охране культурного наследия Луганского областного краеведческого музея, который стал важным центром охраны памятников истории и культуры на востоке Украины.

Ключевые слова: Луганский областной краеведческий музей, фондовые коллекции, памятникоохранные исследования (исследования памятников истории и культуры), популяризация культурного наследия, археологические памятники, паспортизация памятников истории и культуры.

***Prun' M.O.* The Luhansk regional museum is a centre of work on the guard of monuments of history and culture on the east of Ukraine.**

The basic practical measures of Luhansk regional museum are considered in the article. This museum became the important centre of guard of monuments of history and culture on the east of Ukraine.

Key words: Lugans'k regional museum, fund collections, protectional researches of historical and cultural heritage, popularizations of cultural heritage, archaeological heritage, passport systems of objects of history and culture.

||| **І.Ф. СТЕЛЬМАХ**

**Мережа громадських музеїв Криму
напередодні розвалу СРСР**

Більшість громадських музеїв Криму було створено в радянський період. Вивчення основних принципів формування фондів і створення експозицій радянського повоєнного часу дає змогу визначити склад збережених колекцій та перспективи їх використання на сучасному етапі.

Ключові слова: Крим, громадські музеї, формування фондів, музейні колекції.

Основа фондів зібрань більшості громадських музеїв Криму була створена в радянський період. З метою вивчення складу збережених колекцій, висвітлення їх освітнього, культурологічного та виховного потенціалу слід звернути особливу увагу на принципи комплектування фондів у післявоєнні роки. Розгляд співвідношень профільних груп музеїв дасть можливість виділити основні тематичні напрямки експозиційної роботи. Динаміка зміни мережі установ напередодні розвалу СРСР дасть можливість виявити певні закономірності її розвитку.

Громадські музеї наприкінці 80–х років ХХ ст. зайняли чільне місце серед закладів культури СРСР, заявили про себе як про динамічну, самоорганізуючу систему виявлення та відбору культурних, історичних і моральних цінностей. Їх створення було результатом натхненної багаторічної праці колективів громадськості, які вивчали історію рідного краю, міста, села, підприємства, колгоспу або радгоспу, навчального закладу, біографій земляків, окремих історичних

подій. Вирішальним фактором, що впливав на розвиток, функціонування та постійне зростання мережі музеїв на громадських засадах, була їхня роль у ідеологічній та масово-пропагандистській роботі. Найважливішими завданнями того часу були пропаганда радянського способу життя та вирішення соціальних потреб населення у розвитку існуючих і створенні нових закладів культури.

У зв'язку з відсутністю централізованої системи обліку даної категорії музеїв існують значні розбіжності в оцінці їх чисельності. За одними даними в 1981 р. у СРСР діяло близько 12 тис. таких осередків [1], за іншими – в 1982 р. у країні нараховувалося трохи більше 10 тис. [2], а в 1985 р. чисельність таких установ зросла до 15 тис., що є яскравим свідченням зміцнення музейної справи загалом.

У Криму (тогочасній Кримській області УРСР) також спостерігалось постійне зростання кількості громадських музеїв. Тільки в 1985 р. за інформаційною довідкою, підготовленою методичним відділом Кримського обласного краєзнавчого музею, було створено понад 50 музеїв і музейних кімнат [3]. За даними щорічних звітів цього відділу за 1985–1988 роки можна вибудувати діаграму зміни мережі у Кримській області.

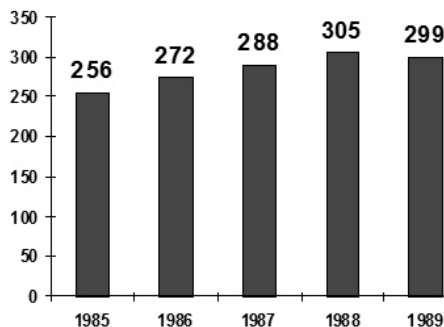
Але вказані цифри не відображали дійсно існуючої на той час картини, оскільки у звітах вказувалися тільки установи, які було взято на облік органами культури. «По області в різних відомствах нараховується 618 громадських музеїв і музейних кімнат, а взято на облік органами культури тільки 277» [4].

Незважаючи на відсутність точних статистичних даних, зростання кількості музеїв не підлягає сумніву. Більшість з них були створені в 1978 р. після прийняття Закону УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» в 1976, а також у 1985 р., напередодні проведення XXVI з'їзду КПРС і святкування ювілею перемоги у Великій вітчизняній війні радянського народу. В 1978 р. у Кримській області були відкриті 30 експозиційних площ, 12 з яких – у Бахчисарайському і 7 – у Чорноморському районах; у 1985 р. були відкриті 50 музеїв, з яких: 12 – у Армянському і 16 – у Білогірському районах.

Діючі музейні установи середини 80-х років XX ст. активно втілювали в життя рішення XXVI з'їзду КПРС, XXVI з'їзду КПУ й подальших Пленумів ЦК КПРС. Нові завдання музейного будівництва витікали з «історичних» рішень XXVII з'їзду КПРС, який націлив на максимальне використання інформаційного й емоційного потенціалу фондів зібрань з метою комуністичного виховання радянських людей [5]. В усіх музеях повинні були знайти обов'язкове відображення дві теми: формування нової соціальної й інтернаціональної спільноти людей – радянського народу та прискорення соціально-економічного розвитку радянської держави [6]. Поставлене завдання вирішувалося за допомогою створення нових експозицій та різних форм науково-просвітницької діяльності, присвячених радянському способу життя, а також компартії й комсомолу, соціалістичної демократії, політичної активності мас, широкої участі спільноти у державних і громадських справах, гармонізації розвитку радянської людини [7].

Використання музейних колекцій у освітній та виховній діяльності радянського часу визначало основні принципи та тематичні напрямки комплектуван-

Зміна мережі громадських музеїв Кримської області за 1985-1988 рр.

ня фондів. Наприклад, у 70–80-ті роки ХХ ст. у зв'язку з ювілейними датами останньої війни, музейна мережа значно розширилася за рахунок новостворених музеїв бойової слави, присвячених героїзмові радянського народу, виявленому в році цієї війни.

Вивчення музейної мережі наприкінці 1980-х років дозволяє на підставі тематики фондкових колекцій виділити наступні профільні групи: природничі, історичні, художні, літературні, театральні, музичні, технічні, сільськогос-

подарські, музеї комплексного профілю [8].

Процентне співвідношення музеїв історичного напрямку до решти складало 90 %, більшу частину яких – 61 % і 57 % від загальної кількості – склали музеї бойової та трудової слави (140 одиниць). Також активно створювалися музеї історії міст, сіл, підприємств, колгоспів, радгоспів і навчальних закладів. Історичній спрямованості відводилася особлива роль у вирішенні політико-ідеологічних завдань радянської держави. В 1985 р. 48 установ Криму були визнані переможцями регіонального етапу Всесоюзного конкурсу, присвяченого 40-річчю Перемоги. Показово, що переможці конкурсу склали 25 % від загальної кількості громадських музеїв Криму.

В експозиціях історичного напрямку особлива увага приділялася історико-революційної тематиці, розвитку Криму в перші роки радянської влади і рокам перших п'ятирічок, історії соціалістичного суспільства. Якщо з середини 60-х років ХХ ст. повсюдно в історичних і краєзнавчих музеях створювалися розділи історії радянського суспільства, то в 80-ті роки ХХ ст. почали відкриватися постійно діючі виставки «розвиненого соціалізму».

Наповнення експозиційних розділів і виставок, присвячених історії соціалістичного суспільства, було визначене методичними розробками на всіх рівнях. Столичні (здебільшого з Москви) методики настійно рекомендувала приділити особливу увагу першим рокам радянської влади, рокам перших п'ятирічок, представляти в експозиціях фотокопії перших декретів (Декрету про мир, Декрету про землю, Декрету про освіту Робочого і Селянського уряду тощо) [9]. В розділі експозиції, присвяченій Великій Вітчизняній війні, обов'язково слід було розмістити книгу Л.І. Брежнєва «Мала земля» і документи загальноносоюзного значення, серед яких: Укази Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 року «Про оголошення в окремих місцевостях СРСР воєнного стану», «Про мобілізацію військовозобов'язаних...», «Акт про беззастережну капітуляцію Німеччини від 8 травня 1945 року» й інші. Для післявоєнного

періоду особливу цінність представляла книга Л.І. Брежнєва «Відродження», яка мала була присутня в експозиціях усіх історичних музеїв [10].

У ході підготовки до святкування 70-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції в 1987 р. цілою низкою постанов і звернень до радянського народу регламентувався всесоюзний формат урочистостей, у межах якого помітна роль відводилася музейним установам, у т.ч. й громадським. Обов'язково пропонувалося оформити стаціонарні та пересувні виставки шляхом замовлення матеріалів у Центральному музеї Революції СРСР. Отримані фотокопії матеріалів оплачувалися післяплатою або за перерахунком. «В експозиції музеїв обов'язково мають увійти тексти «Звернення ЦК КПРС «До радянського народу» та Постанови ЦК КПРС «Про підготовку до 70-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції», документальні та фотоматеріали, які відображали трудове та політичне піднесення радянських людей напередодні ювілею [11].

Відповідно до рекомендацій методичного відділу Кримського обласного краєзнавчого музею, присвячених пропаганді матеріалів і рішень XXVII з'їзду КПРС, існуючі експозиції громадських музеїв необхідно було оперативнo доповнити такими чотирма темами:

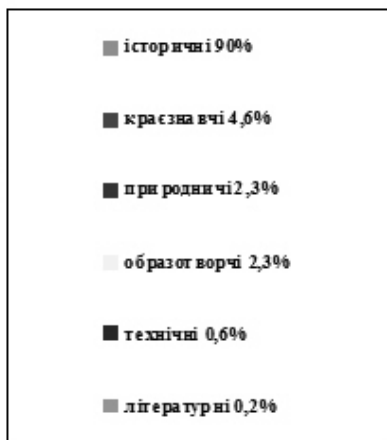
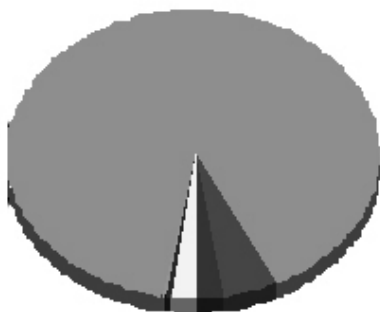
боротьба трудящих за успішне завершення одинадцятої п'ятирічки, XXVII з'їзд КПРС і XXVII з'їзд КПУ;

боротьба трудящих за втілення в життя рішень з'їзду;

внесок трудових колективів у боротьбу за мир.

Центральними експонатами нових експозиційних комплексів мали стати матеріали та постанови Квітневого та Жовтневого пленумів ЦК КПРС (1986 р.), доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС М.С. Горбачова від 25 грудня 1986 р., матеріали XXVII з'їзду КПРС, транспаранти, гасла, соціалістичні зобов'язання, вимпели, листівки, плакати, перехідні Червоні Прапори,

Профільні групи громадських музеїв

стрічки Пошани, трудові рапорти, книги трудової слави, документи і фотографії, що відображають радянські мирні ініціативи [12].

Як бачимо, експозиції більшості громадських історичних музеїв були насичені однаковими та переважно неоригінальними матеріалами. Провідна роль у розкритті пропонованих тем приділялася науково-допоміжному фондові. Експозиції будувалися на періодичних виданнях, картах, схемах, фотокопіях і ксерокопіях матеріалів, яких не було в музеї. У звіті голови громадського музею Сакського хімічного заводу за 1985 р. описана досить характерна для того часу експозиція: «ХІ п'ятирічка в музейній експозиції представлена експозиційними стендами, що відображають діяльність заводу по роках ХІ п'ятирічки. В даний час експонуються 5 стендів, присвячених підготовці до XXVII з'їзду КПРС» [13].

Проблема недооцінки оригінального місцевого матеріалу й провідна роль науково-допоміжного, найбільш яскраво виражена в історичних музеях, але існувала вона і в закладах інших профілів. Вперше увагу на ситуацію, що склалася, звернули наприкінці 80-х років ХХ ст. У методичній літературі вперше зазначалося, що використання великої кількості узагальнюючого та науково-допоміжного матеріалу, часто наділеного функцією музейного предмета, а також елементів декоративності й видовища не давали можливості показати оригінальні експонати. Зібрані зусиллями ентузіастів і активістів краєзнавчого руху численні історико-побутові, етнографічні, нумізматичні й інші матеріали не знаходили свого місця у виставочних залах. Подібна ситуація склалася, з одного боку, внаслідок недооцінки діючими до середини 1980-х років методичними рекомендаціями щодо значущості зібраних на місцях оригінальних музейних предметів [14]. З іншого боку – іноді становище ускладнювалося формальним і поверховим ставленням до музейної діяльності з боку самих організаторів і засновників музеїв; багато експозицій, створених понад 10–25 років до того, наприклад, узагалі не поновлювалися [15].

Незважаючи на обов'язкову для всіх тематичну спрямованість і наповненість, експозиції та колекції історичних музеїв Криму істотно відрізнялися один від одного. В історичному контексті були представлені музеї історії підприємств, вищих і середніх навчальних закладів, курортів, заповідників, радгоспів, колгоспів, санаторних закладів, піонерських таборів, морських портів, кіностудії, станції тютюнництва, етнографічні й археологічні музеї.

У Сімферополі значний інтерес для відвідувачів і краєзнавців представляли експозиції та фондові колекції музеїв історії міської середньої школи № 1, заводу продовольчого машинобудування ім. Куйбишева, заводу «Сантехпром», заводу «Союзстроймаш», заводу «Фіолент», Кримського автотранспортного управління, Кримського тролейбусного управління, управління пожежної охорони обласного УВС, обласної клінічної лікарні ім. М.О. Семашка, Кримського медичного інституту, Сімферопольського залізничного вузла Придніпровської залізниці, Музею археології Криму. В Керчі цікаві колекції були зібрані в музеях історії Камиш-Бурунського залізничного комбінату, судноремонтного заводу «Залів», заводу скловиробів ім. 60-річчя Жовтня. Євпаторійський,

Ялтинський і Феодосійський музеї історії торгових портів мали найбагатші фонди, що відображали історію суднобудування та мореплавства. В Алушті працювали музеї історії фабрики іграшок і тролейбусного парку, в Ялті – історії Державного Нікітського ботанічного саду, винзаводу «Магарач», філії кіно-студії ім. Максима Горького. Музеї історії комбінату «Будіндустрія», 3 музеї радгоспів і 6 музеїв колгоспів діяли на території Бахчисарайського району. Активну красназвачу роботу вели 12 музеїв історії колгоспів і радгоспів у Джанкойському районі. Разом на території Кримської області діяло 33 музеї історії підприємств, 43 – історії колгоспів, і 48 – історії радгоспів.

Щорічно фонди поповнювалися тисячами експонатів, які давно стали цінними історичними джерелами. Діяльність, спрямована на пошук і збір експонатів, перебувала на надзвичайно високому рівні. Всі діючі громадські музеї прагнули зацікавити збиральницькою роботою комсомольські організації установ, підприємств чи організацій, при яких було створено музей, піонерів підшефних шкіл. Активно працювали т.зв. групи сприяння музею. В результаті фондові колекції поповнювалися не тільки друкованими виданнями, що відображали роль партії та зростаючу активність радянських людей, але й численними речовими і документальними джерелами з історії певних населених пунктів, підприємств, організацій, установ і навчальних закладів. У музеї історії підприємств можна було побачити зображення або макети меморіальних комплексів, відзнаки, вимпели, призи, дипломи, подяки, свідоцтва про присвоєння почесних звань [16], зразки продукції, що випускалася; ювілейну продукцію, зразки сировини, знаряддя праці, окремі предмети, що характеризували розвиток виробництва; особисті речі працівників, результати успіхів новаторів, винахідників і раціоналізаторів тощо.

На прикладах окремих кримських музеїв можна частково відтворити багатство й розмаїття зібраних у радянський період фондових колекцій.

Музеї історичного профілю

У Музеї археології Криму, створеному в 1973 р. в Сімферополі при базі Північно-Кримської археологічної експедиції, була зібрана велика археологічна колекція. До його фондів передавалися численні матеріали за результатами проведених археологічних досліджень. В експозиції були представлені галькові знаряддя, крем'яні рубала та нуклеуси, кістки мамонтів й інші матеріали епохи кам'яного віку. Серед експонатів, що представляли епоху бронзи, у музеї зберігалися такі унікальні речі, як антропоморфна стела з діориту (висотою 175 см) і кам'яний ящик кемі-обинської культури. Збруя скіфських і сарматських воїнів, господарчий посуд, прикраси першої половини I тисячоліття н.е. – ось далеко не повний перелік найбільш цінних експонатів, зібраних у музеї [17].

У Музеї історії сімферопольської середньої школи № 1, відкритому в 1968 р., були зібрані оригінальні експонати з історії найстарішого в Криму навчального закладу, створеного ще в 1812 р. Найбагатша історія гімназії XIX ст. пов'язана з іменами видатного російського педагога П.К. Ушинського, засновника і першого директора Нікітського ботанічного саду Х.Х. Стевена, хірурга М.І. Пирогова, художника-мариніста І.К. Айвазовського, академіка І.В. Курчатова й інших. В експозиції можна було побачити численні наочні та навчальні посібники минулих століть: «Теми і плани для творів» 1874 р., «Перша латинська книга для трьох молодших класів гімназій і прогімназій» 1891 р., «Практичний курс правопису (з матеріалом для вправ у викладі думок)» 1905 р., «Збірка алгебраїчних завдань для старших класів середніх навчальних закладів» 1910 р. тощо [18].

Антична та середньовічна кераміка, дерев'яні деталі оснащення парусних суден, якорі, підняті з дна моря, ядра і ствол гармати періоду Кримської війни 1853–1856 років, корабельний штурвал, ліхтарі, дзвін-ринда, рятувальний круг, – все це зберігалось в Музеї історії Євпаторійського морського торгового порту. Експозиція відтворювала історію мореплавання у Причорномор'ї в античний і середньовічний період, розповідала про створення Євпаторійського порту та його діяльність у XIX–XX ст.

Музей історії виноградарства й виноробства заводу шампанських вин «Новий Світ» відкрився в 1978 р. у «Великому домі», побудованому для сім'ї Л.С. Голіцина в Новому Світі в кінці XIX ст. До найбільш цікавих експонатів належали чавунний бюст імператора Олександра I, замовлений для Першого казенного училища виноробства в Судаку, археологічні знахідки, пов'язані з виноробством, кубок для вина з рожевого кришталю, подарований Л.С. Голіцину в 1903 р. московськими виноробами, деталі чайного сервізу 1896 р. з ручним розписом по емалі, справжні медалі, якими нагороджувалися вина на міжнародних виставках і дегустаціях.

Цікава колекція була зібрана в Музейному комплексі «Дитяча мариністична галерея і музей скульптора В.І. Мухіної». Єдиний в Радянському Союзі музей скульптора був створений у Феодосії в 1985 р. Найбільшу цінність представляли оригінальні роботи й ескізи, що належали авторству В.І. Мухіної, зокрема, ескіз до скульптури «Робітник і колгоспниця», її робочі інструменти, фотографії, листи.

У Музеї історії радгоспу-заводу ім. С. Перовської, відкритому в 1970 р., за допомогою діорами античної сільськогосподарської садиби та багатого предметного ряду розкривалося історичне минуле сільськогосподарської хори Херсонесу. В меморіальній кімнаті колишнього мастку були збережені меблі з червоного дерева, справжні родинні фотографії, предмети домашнього вжитку, бібліотека родини Перовських.

Історію одного з найстаріших підприємств Севастополя розповідав Музей історії Севастопольського морського заводу ім. С. Орджонікідзе, створений у 1958 р. в приміщеннях колишньої матроської в'язниці. Особливу цінність представляли заставна дошка з Олександрівського доку 1897 р., ілюмінатор з броненосця «Чесма».

Музей історії рибної промисловості Азово-Чорноморського басейну Севастопольського виробничого об'єднання «Атлантика» був заснований у 1972 р. Експозиція розповідала про розвиток рибальства в античному Херсонесі, рибальські господарства дореволюційного Севастополя, становлення риболовецького промислу в радянський період. За допомогою яскравих оригінальних експонатів представлений період кінця 60-х років ХХ ст., коли «Атлантика» поповнилася плавучими видобувними переробними заводами, які могли вести лов у водах Атлантичного й Індійського океанів і за добу випускати 100 тис. банок рибних консервів.

Багаті та різноманітні за змістом колекції зберігалися й експонувалися в 18 краєзнавчих музеях Кримської області. Наприклад, у Білогірському районному краєзнавчому музеї, створеному в 1983 р., відображалася природа району, його дореволюційне минуле, революційний період і час довоєнних п'ятирічок, роки Великої Вітчизняної війни радянського народу, повоєнна відбудова народного господарства, період «розвиненого соціалізму». В експозиції представлені цікаві археологічні знахідки, комплекс господарсько-побутових речей, одяг і начиння, копії гравюр і літографій, присвячених населенню Карасубазара (історична назва Білогірська), фотографії й особисті речі учасників останньої війни, осколки снарядів і мін, амуніція, спорядження тощо [19].

Значний інтерес представляли колекції природничої спрямованості. В експозиції Музею при Південному науково-дослідному інституті рибного господарства й океанографії були зібрані систематичні групи морської флори та фауни (водорості, губки, корали, молоски, ракоподібні, голкошкірі, риби, плазуни, морські птахи, ссавці). Численна й різноманітна колекція гірських порід і мінералів Криму: халцедони, агати, сердоліки, яшми з вимерлих вулканів Кара-Дагу, палеонтологічні знахідки були виставлені в Севастопольському міжшкільному краєзнавчому музеї ім. Є.М. Овена. Експозиція Музею Кримського природничого заповідника, створеного в 1926 р., розповідала про природу першого й найбільшого в Криму заповідника. Зоологічні колекції, гербарії, карти та діорами ілюстрували різноманіття рослинного і тваринного світу. Зоологічний музей Сімферопольського державного університету був створений у 1965 р. як структурний навчальний підрозділ кафедри зоології. Два розділи – зоології хребетних і безхребетних – відображали багатство тваринного світу планети.

З метою виявлення найбільш цінних і оригінальних експонатів, відповідно до «Інструкції...» 1988 р., належність предметів до основного або науково-допоміжного фонду визначав представник державного музею, член фондово-закупівельної комісії своєї установи, який мав письмовий дозвіл на здійснення поділу фондів. Усі предмети, включені до основного фонду, що мали історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність, вносилися до спеціальної книги обліку державного музею [20]. Здійснений у такий спосіб подвійний облік найбільш цінних матеріалів основного фонду давав можливість контролювати долю експонатів. На підставі «Положення про музейний фонд Союзу РСР» 1965 р. і «Типового положення про музей, що працює на громадських засадах» 1978 р. пам'ятки історії та культури, взяті на дублюючий облік, підлягали включенню до складу Музейного фонду Союзу РСР. У разі припинення діяльності громадського музею такі матеріали надходили у розпорядження державного музею, в якому перебували на обліку [21].

Мережа громадських музеїв охоплювала всі регіони Кримського півострова, вирішуючи нагальні соціальні завдання, спрямовані на розвиток існуючих і створення нових культурних центрів. Більше 180 осередків діяло в містах і 160 – у районах області. Найбільша кількість музеїв була створена на території Сімферопольського (22), Бахчисарайського (20) і Сакського (15) районів, найменше – у Первомайському (6), Роздольненському (5), Советському (5) і Судацькому (5). Серед міст лідерами за кількістю громадських музеїв були

Кількість діючих громадських музеїв	Міста	Райони
Від 50	Сімферополь	
Від 26 до 30	Феодосія, Севастополь	
Від 21 до 25	Керч	Бахчисарайський, Сімферопольський
Від 16 до 20		
Від 11 до 15	Ялта	Білогірський, Джанкойський, Кіровський, Красногвардійський, Красноперекіпський, Сакський
Від 6 до 10	Євпаторія, Алушта, Джанкой, Саки, Красноперекіпськ	Ленінський, Первомайський, Нижньогірський, Чорноморський
Від 1 до 5	Армянськ, Судак	Роздольненський, Советський, Судацький

Сімферополь (51), Феодосія (27), Севастополь (26) і Керч (22), найменша кількість музеїв діяла в Армянську і Судаку – лише по 2 в кожному.

З початком перебудови в середині 80–х років ХХ ст. перед музеями постало завдання створення нових експозицій і виставок, які відображали б історію без ідеологічних штампів та «білих плям» (наскільки того дозволяла тогочасна суспільно-політична ситуація). Основна увага приділялася розкриттю музейними засобами двох проблем: відтворення об'єктивної, правдивої історії на суто науковій основі та відображення курсу країни на оновлення всіх сторін життя радянського суспільства.

У процесі створення нових і зміни вже існуючих експозицій і виставок відмовлялися від іконізації постаті В. Леніна, викривали культ Й. Сталіна. Тема Великої Вітчизняної війни вперше була розглянута не крізь призму перемоги, а як тема великого народного лиха. Особлива увага приділялася розгляду раніше замовчуваних питань: нищівні поразки Червоної армії на початку війни, життя на окупованих територіях, насильницьке переселення цілих народів, в т.ч. з території Криму. Епоха «розвиненого соціалізму» стала розглядатися як «період застою», який призвів до кризового стану країни. Соціологічні дослідження того часу показували, що відвідувач прагнув побачити в музеї правдиве відображення історичних подій, а не нескінченний перелік триумфів і перемог.

На протигагу зруйнованим стереотипам створювалися виставки, присвячені історії та культурі національних меншин, діяльності громадських організацій, соціальним і екологічним проблемам. Краєзнавці, громадські ради музеїв шукали матеріали та нові форми й методи їх використання в експозиційній діяльності, які б відповідали вимогам часу. Для здійснення повноцінної реекспозиції музеїв необхідно було проводити серйозні дослідження архівного та місцевого історичного матеріалу. Наслідком політичних змін стала помітна зміна у якісному та кількісному складі відвідувачів музеїв, – відбулося ослаблення туристичних потоків, що в свою чергу сприяло переорієнтації експозиційної та виставкової діяльності музеїв на інтереси місцевого населення.

Перебудочний період поставив перед музеями загалом чимало непротих теоретичних і практичних завдань. В літературі ще не було відповідей на поставлені питання, необхідно було здійснювати свої власні дослідження, але громадським активістам, здебільшого, бракувало досвіду й знань для їх проведення [22]. Відсутність професійної підготовки в галузі музейної справи також заважала розробці та реалізації самостійних методичних матеріалів.

Громадські музеї, які були своєрідним феноменом радянського суспільства та досягли розквіту в період якраз «застою», не були готові до змін, що почалися. Тому більшість громадських музеїв продовжували використовувати морально застарілі експозиції, які не викликали зацікавленості у відвідувачів.

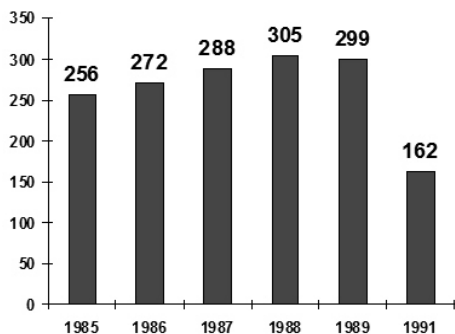
Ситуація, що склалася, у свою чергу активізувала діяльність органів культури. Так, у 1989 р. Кримським обласним краєзнавчим музеєм спільно з міськими і районними відділами культури та іншими установами-кураторами була проведена перевірка стану музеїв, що діяли на громадських засадах. У результаті перевірки з'ясувалося, що в 17 з них упродовж останніх років практично

не велася робота з удосконалення експозицій і поповнення основного фонду оригінальними експонатами. На підставі проведеної перевірки рішенням колегії управління культури Кримської області музеї, що не відповідали висуnutим до них вимогам, були зняті з державного обліку. Виянням часу колегія ухвалила рішення про необхідність припинення практики планування розвитку мережі громадських музеїв з орієнтацією на валові показники. Природно, що в ситуації, що склалася, було також порушено питання про посилення роботи з надання методичної та практичної допомоги музеям на громадських засадах у проведенні їх реекспозиції, особливо розділів з історії радянського суспільства. Значна увага приділялася створенню нових музеїв, виходячи з необхідності узгодження їх профілю. Пріоритетними вважалися етнографічні, присвячені культурі й побуту малочисельних народів, а також художні та меморіальні [23].

З початку 1990-х років унаслідок змін у політичній і економічній сфері процес згорання експозицій та закриття музеїв на громадських засадах набув масового характеру. Одні музеї закривалися через невідповідність музейним вимогам нового часу, інші просто не мали можливості продовжувати свою діяльність через відсутність елементарного фінансування. Продовжував діяти радянський принцип «залишкового» виділення коштів на розвиток соціальної сфери та культури, який давав слабку надію на виживання громадських музеїв, що знаходилися у підпорядкуванні міських і районних відділів культури. Музеї, створені при підприємствах, організаціях і установах, повністю залежали від фінансування з боку своїх засновників. Тому перехід економіки на госпрозрахунок і самофінансування поставив під питання не тільки діяльність створених при установах або підприємствах музеїв, але часто й існування власне самих цих підприємств і організацій.

У 1991 р. згідно з обліковими даними в Криму налічувалося всього 162 громадські музеї. Це трохи більше 50 % від установ, що діяли в 1988 р. Збережені музеї намагалися активізувати свою виставкову діяльність, орієнтуючись на інтереси місцевого населення. З одного боку вони декларували повну деідеологізацію музейної інтерпретації історії, з іншого – намагалися

Зміна мережі громадських музеїв Криму у 1985-1991 рр

робити акцент на місцевій історії та популяризації багатой культурної спадщини мікрорегіону, Кримського півострова загалом.

Деяким удалося утриматися «на плаву», навіть, отримати статус державного музею. Наприклад, Сакський краєзнавчий музей зараз відомий як «Музей історії грязелікування м. Саки», історичний музей Чорноморського району нині діє у складі КРЗ «Історико-археологічний заповідник «Калос Лімен», музей історії Ленінського

району – зараз «Історико-археологічний музей Ленінського району», став державним Історико-краєзнавчий музей Радянського району тощо. Загалом діюча в Криму сьогодні мережа громадських музеїв нараховує понад 200 одиниць, близько 50 % яких були створені ще за радянського періоду.

Таким чином, дослідження мережі громадських музеїв Криму другої половини 80–х років ХХ ст. показало, що в основі їхньої діяльності лежав багатий колекційний і експозиційний потенціал. Підтвердженням тому служить перехід низки громадських установ у категорію державних, весь основний фонд яких нині входить до Національного музейного фонду України.

1. Фролов А.И. Современное состояние и основные направления научных исследований музейной сети // Музееведение: Вопросы теории и методики: сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1987. – С. 74.

2. Родимцева И.А. Об основных направлениях деятельности музеев в одиннадцатой пятилетке // Музейное дело в СССР: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1982. – С. 7.

3. Формы и методы работы музеев по патриотическому и интернациональному воспитанию молодежи: Метод. реком. / Научно-метод. совет Крымского краевед. музея. – Симферополь, 1988. – С. 5.

4. Рабочий архив отдела музееведения КРУ «Центральный музей Тавриды» (далі – РА ОВ ЦМД). – Справка о работе с общественными музеями в 1986 году.

5. Кўрлат Ф.Л. Некоторые аспекты и обоснования ведущих идей и основных проблем экспозиции музея исторического профиля // Терминологические проблемы музееведения: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1988. – С. 11.

6. Музееведение: Музеи исторического профиля. / Под ред. проф. К. Г. Левыкина и В. Хербста. – М., 1988. – С. 231.

7. Вержбицкий В.Г. Советский образ жизни и проблемы его экспозиционного показа // Музейное дело в СССР: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1982. – С. 36.

8. Пищулин Ю.П., Равикович Д.А. Социальные функции советского музея // Терминологические проблемы музееведения: сб. науч. тр. / Центральный музей Революции СССР. – М., 1988. – С. 9.

9. Лурье В.Г. Музеи на предприятии. – М., 1982. – С. 25.

10. Там само. – С. 27.

11. РА ОВ ЦМД. – Методические рекомендации к участию общественных музеев области в подготовке к 70-летию Великой Октябрьской социалистической революции, разработанные научно-методическим отделом Крымского краеведческого музея.

12. Там само. – Пропаганда материалов и решений XXVII съезда КПСС в экспозициях общественных музеев. Методические рекомендации, разработанные научно-методическим отделом Крымского краеведческого музея.

13. Там само. – Отчет председателя общественного музея Сакского химического завода за 1985 год.

14. Музееведение... – С. 234.

15. Каспаринская С.А. Музейная практика и современная историческая наука // Музееведение. Вопросы научного содержания экспозиции краеведческих музеев: сб. науч. тр. / НИИ культуры. – М., 1987. – С. 35.

16. Огій О.М., Швець П.В. Відзнаки доблесної праці. – К., 1980. – С. 15.

17. Народный музей археологии Крыма: Об опыте создания, общественно-просветительной и научно-исследовательской деятельности / Сост. А.А. Щепинский, С.К. Сосновский. – Симферополь, 1987. – С. 2.

18. Музей истории средней школы № 1 им. К.Д. Ушинского г. Симферополя / Крымский краевед. музей. – Симферополь, 1987. – С. 2.

19. Музей в системе культурного комплекса. Из опыта создания и работы Белогорского районного музея / Крымский краеведческий музей. – Симферополь, 1987. – С. 1.

20. Инструкция по учету и хранению музейных фондов в музеях, работающих на общественных началах по учету и хранению музейных фондов в музеях, работающих на общественных началах / Приложение к приказу Министерства культуры СССР от 25.03.88 г. № 134. – М., 1988. – С. 20.

21. Буланый И.Т., Явтушенко И.Г. Музей на общественных началах. – М., 1985. – С. 188.

22. Выставочная работа музеев исторического профиля в условиях перестройки. Методические рекомендации / Центральный музей революции СССР. – М., 1990. – С. 5.

23. РА ОБ ЦМД. – Об упорядочении сети музеев на общественных началах. Постановление коллегии управления культуры облисполкома от 28.12.89 г.

Стельмах И.Ф. Сеть общественных музеев Крыма накануне развала СССР

Большинство общественных музеев Крыма было создано в советский период. Изучение основных принципов формирования фондов и создания экспозиции послевоенного времени, позволит определить состав сохранившихся коллекций и перспективы их использования на современном этапе.

Ключевые слова: Крым, общественные музеи, формирование фондов, музейные коллекции.

Stelmakh I.F. The public museums in Soviet Union

The great part of public museums of the Crimea arose in the Soviet period. The study of the main principles of funds and expositions formation of the postwar time will allow to determine the composition of surviving collections and the prospects of their utilization in our modern times.

Key words: Crimea, public museums, forming of funds, museum collections.